

УДК 37.032

РОЛЬ ПОЗИТИВНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ УЛАСА САМЧУКА)

Наталія Приймас

*Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний
інститут імені Т. Г. Шевченка
вул. Лицейна, 1, Кременець, Україна*

Досліджено проблему формування і розвитку особистості – одну із основних тем творчості Уласа Самчука. Проаналізовано, як письменник трактує особистість, як проводить паралель з т.з. теорією ідеальної особистості. Особливу увагу зосереджено на позитивній Я-концепції. На прикладі героїв творів простежено розвиток особистості.

Ключові слова: особистість, віра, Я – концепція, оптимізм, цінності, самореалізація, самооцінка, розвиток, виховання.

Зміни в суспільному житті України в час національного відродження дали можливість вводити до навчальних програм художні твори письменників, імена яких були незаконно вилучені з української культури. Неможливо формувати духовність нації без вивчення цієї літературної спадщини, яка є неоціненним джерелом виховання людської особистості. Сукупність таких особистостей становить справжню українську націю.

Особливої уваги потребує культура української діаспори, що довгий час знаходилася поза нашим полем зору. Трагічну долю українського народу ХХ ст. найповніше з усіх письменників втілює у своїй творчості Улас Самчук (1905-1987).

Вагомим моментом його діяльності було те, що письменник постійно виявляв зацікавленість питаннями освіти і виховання, про що свідчить його просвітницька робота. В творах прозаїка звучать цінні думки з питань освіти і виховання, які є особливо актуальними сьогодні. Ім'я цього генія українського слова, котрий підніс вітчизняну прозу на рівень світових зразків, його літературна спадщина мають стояти на одному із перших місць у процесі виховання людської особистості, формування духовності нації, її свідомості. Твори У. Самчука несуть ту силу, що виховує гармонійні, цілісні особистості, характер, волю, загальнолюдські та національні ідеали, плекає мораль, формує активну життєву позицію. Важливо, щоб одним із основних джерел виховання нинішнього покоління стала літературна спадщина У.Самчука та вивчення його життєвого шляху.

Перші спроби дослідження творів У. Самчука з'явилися у літературознавчій науці саме на західноукраїнських землях у 30-х рр. Після цього починається детальніше вивчення творчості прозаїка, але поза межами його батьківщини. Високохудожній доробок письменника постійно перебуває в центрі уваги дослідників літератури у діаспорі. Оглядові статті й аналітичні матеріали у післявоєнний період опублікували А. Власенко-Бойцун, В.Державін, Г. Костюк, О. Лятуринська, І. Кошелівець, Б. Кравців, О.Тарнавський, Ю. Шевельов та ін.

В Україні тільки на початку 90-х р. з'являються статті українських літературознавців, які намагаються збагнути естетичний феномен митця, заглибитися в його художній світ, повернути славетне ім'я читачеві. Першопрохідцями в самчукознавстві є М. Гон, Р. Гром'як, А. Жив'юк, М. Жулинський, Н. Лисенко, Р. Мовчан, Д. Палій, С. Пінчук, О. Слоньовська, Г. Черняхівський, В. Шевчук та ін. Однак окремі дослідження, оглядові статті та аналітичні розвідки не творять цілісного образу митця.

Останнім часом про творчість У. Самчука написано низку дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (С.В. Бородіца, І.В. Бурлакова, Г.В.Горох, В.В. Кизилова, Ю.В. Мариненко, О.В. Пастушенко). Проблем просвітницької діяльності та педагогічних поглядів частково у окремих дослідженнях торкаються А. Войтюк, Л. Драчук, О. Куцевол, Ю.Мариненко, І. Пашук, Н. Савчук, Б. Савчук, Л. Степанець, Л. Тихун та ін.

Незважаючи на старання науковців та увагу дослідників, ґрунтовне вивчення просвітницької діяльності та педагогічних поглядів У. Самчука, органічний синтез проблем виховних аспектів творчості прозаїка і їхнє значення для сучасної системи виховання, на жаль, відсутні. Цю проблему ми ставимо в основу дослідження, мета якого полягає в аналізі виховних аспектів творчості У. Самчука, з'ясуванні та обґрунтуванні їхньої ролі та значення для сучасної системи виховання, виявленні провідних педагогічних ідей письменника та дослідженні його просвітницьких поглядів і діяльності.

Мета життєдіяльності, становлення особистості, її свобода й відповідальність, а разом з тим пізнання душі української людини взагалі і в досвіді років воєн і революцій ХХ століття – є одним з основних аспектів філософсько-педагогічної спадщини Уласа Самчука.

В умовах побудови нової системи освіти особливого значення набуває проблема формування особистості, котра здатна повноцінно взаємодіяти з суспільством, реалізовувати в ньому свої плани і цілі, свідомо нести відповідальність за наслідки власних дій. Проблема саме такої людини-громадянина корисної для себе, громади і суспільства проходить крізь всю творчість письменника.

Розгляд особистості У. Самчуком містить паралель з т.зв. теорією ідеальної особистості, зокрема з її теоретиками А. Маслоу (особистість – це

та, “що самоактуалізується”) і К. Роджерсом (особистість – це та, “яка повністю функціонує”). Теорії А. Маслоу відповідає прагнення самореалізації, у вченні К. Роджера вихідним є поняття “Я – концепції”.

Розглядаючи проблему формування позитивної Я-концепції, надання допомоги в самореалізації, що є одним з основних завдань становлення особистості, ми спираємося на дослідження І. Андрійчук, викладені у статті “Християнська мораль і позитивна Я-концепція практичного психолога”, дисертаційну роботу О.З. Лютак “Психологічні особливості соціалізації старшокласників у загально-освітній школі”. Здійснюючи науковий пошук з обраної проблеми, ми враховували результати досліджень з питання ціннісних вимірів соціалізації (З.С. Карпенко, Н.О. Кордунова та ін.) Теоретико-методологічною основою стали настанови про структурування самосвідомості, формування світогляду (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін); особистісне самовизначення, уявлення про майбутнє (Л.І. Божович, М.П. Гінзбург, В.Ф. Сафін); соціальні цінності (В.П. Анненков, Б. Бітінас); особистісні цінності (І.Д. Бех, Н.В. Фролов); ціннісно-орієнтаційну структуру, пов’язану з ідеалами, установками, потребами, переконаннями, почуттями (З.С. Карпенко, О.Ф. Турянська, Н.В. Фролов).

Створений У. Самчуком образ – це образ гармонійної особистості з притаманним їй почуттям власної вартості, віри в себе і в успіх справи, зі сталими переконаннями та життєвими цінностями. На думку В.Яніва, людина, як істота розумна, ставлячи у своєму житті різноманітні завдання, насамперед повинна визначитися, “якою ж є основна мета її земного призначення” [1, с. 37]. Зробивши свідомий вибір і визначивши мету життєдіяльності, людина прагне до самоактуалізації і самовираження, які А.Маслоу вважає “основним джерелом людської діяльності, поведінки, вчинків” [1, с. 37]. Поняття “особистість” у розумінні У.Самчука включає наявність самодетермінації, самовизначеності людини, її спроможність робити власний вибір життєвої позиції і своєї долі. У.Самчук наголошує на тому, що такій особистості властиві гаряча віра в себе і в успіх своєї справи. “Людина може здійснити те, у що вона вірить, відповідно до своїх знань, та здійснювати все те, чого вона бажає, відповідно до того, в що вона вірить і що знає” [2, с. 149] – таку позицію відстоює письменник. Погляди У. Самчука перекликаються з думкою Д. Донцова про те, що лише гаряча віра допоможе “вийти з домовини”, “молодь, яка цієї віри не матиме, не буде в стані відіграти належної ролі...” [4, с. 23].

Віра в себе і своє призначення – одна з головних рис особистості Самчукового героя. “Вставав у ньому інший, тихший голос. Ти ще зробиш! Ще зробиш! Ще зробиш! Тільки йди! Йди звідсіль! Тобі тут не місце” [12, с. 367], – підказує внутрішній голос головному героєві роману “Волинь” Володькові Довбенкові, і він “... бачив себе самого, як того, що дає

початок” [12, с. 388] новій епосі. Обравши свій шлях, герой “Волині” “почув у собі силу велику” [12, с. 103]. Майстерні внутрішні монологи дають змогу ширше осмислити психологічний стан героя і його думки: “На буревійних хвилях революції виплили наші кораблі в далекий рейд! У наших жилах. Міцних руках стерно майбутності. Вірю в нас!” [12, с. 363]. Письменник наголошує, що для того, щоб мати віру в себе треба спершу “віднайти також міру своїх почуттів... А головне характер” [12, с. 236]. Головний герой трилогії “Ост” Іван Мороз зрештою усвідомив, що “одного дня людина може перестати боятися себе. Вона оббудеться в собі... Боїмось. Шукаємо проводу. І враз відчуваємо, що ми досить сильні, щоб протиставитись...” [10, с. 195].

У своїх поглядах на особистість У.Самчук наголошує, що людина лише тоді чогось може добитися, коли вірить у себе і свої сили (думка, яку зазначив ще Л.Фейербах). Герої Самчука відзначаються пророчим баченням свого майбутнього і гарячою вірою в це майбутнє і в себе. На сторінках “Волині” читаємо: “Тим часом Володько уявляє собі себе в будучині... Його слава гримить на цілу Україну... Хто не вірив в мене хай далі не вірить... І не буде йому рівних в змаганнях, бо сила його душі неймовірна” [12, с. 333]. І далі: “Бог вибрав його одного... там, у тій далечині, куди сягає його зір, бачить щось таке, що радує його душу й зміцнює велику його віру в себе” [12, с. 130].

У.Самчук акцентує свою увагу на позитивній “Я – концепції” – позитивному ставленні людини до себе, самоповазі, прийнятті себе, відчутті власної цінності, вірі в успіх, оптимізмі. Про теорію “Я – концепції” в романі “Гори говорять” пише самчुकознавець С.Бородіца: “У.Самчук уважно простежує і досліджує еволюцію гуцулів – складний процес національного становлення і формування особистості (за К.Г.Юнгом саморегулюванні та індивідуалізації). В його основі – архетип самоці (das Selbst) – центр особистості, квінтесенція “Я”, оскільки стабілізує, “суматує особистість” [3, с. 10].

Особистість, яку подає У.Самчук, відзначається прагненням “зберегти “свої” цінності і уявлення про себе (self concept), яке базується на них, людина будує систему захисту проти несумісного з Я-концепцією досвіду” [1, с. 38]. Яскравим прикладом втілення Я-концепції є роман “Кулак”, де автор створив образ людини, “що живе! Людини, що творить, вічно творить. Що діє, що шукає і знаходить”, – як висловився пізніше сам автор, щоправда, з іншого приводу” [6, с. 299]. На прикладі головного героя Лева Бойчука прозаїк утверджує думку про те, що саме з віри в себе розпочинається переможний шлях самореалізації в професійній сфері, а продуктивність праці залежить від самооцінки і рівня прагнень людини. Вибрана Бойчуком нова дорога дається йому нелегко, але внутрішній голос підказує: “Лиш видержи... Лиш не впади. Лиш пройди цю сіру зону... І ти пан.” [9, с. 136]. Згодом Лев

усвідомлює, що те, “що прожив до цього часу, це, мабуть, була та мряковина, з якої зродилося моє Я” [9, с. 143]. Неймовірну життєву силу відчуває Самчуків герой, визначивши свій життєвий шлях. Саме ця сила, а також снага, воля, які збиралися в ньому до цього часу, і є “проводирем у незнане краще”.

На прикладі Лева Бойчука ми прослідковуємо розвиток гармонійної особистості, яка починається з виховання любові до себе, що є необхідною передумовою розвитку позитивної Я-концепції. “Він любив себе. Так. Він не міг себе не любити, бо вірив собі. Був переконаним, що його певність у собі допоможе йому стати тим, для чого родився” [9, с. 174]. Саме в романі “Кулак” У.Самчук найповніше розкрив ті аспекти, ті чинники, які визначають позитивну Я-концепцію: “упевненість у здатності до того чи іншого виду діяльності і почуття власної значущості” [1, с. 39]. Лев Бойчук прагне “взяти все в свої руки” і “вивести світ до кращого”, потягнути його за собою із “застояного середовища”, з якого він вийшов. Простежимо за цитатами, в яких висловлені його думки:

“Моя філософія вести світ до кращого. Я прагну бути чинним. Я хочу вести себе, володіти собою, бути вільним і бути сильним. Ось мої бажання. І я мушу все це вибороти” [9, с. 201].

“І хто скаже мені тепер, що я не переможу, що я впаду, що я не здобуду собі призначення такого, яке сам собі вимірив? Ніхто! Ніхто не сміє того сказати” [9, с. 229].

“Перш усього віра в себе. Віднайти себе, зважити свої сили й повірити. Без цього неможливо” [9, с. 253].

“Всіх дияволів переборюю... пекло здвигну, світ зрушу з його дороги, але своє докажу!” [9, с. 276].

Герой Самчука впевнений, що переможє, бо знає, що має рацію і вірить у себе.

Експресивний синтаксис, до якого вдається автор, висловлюючи думки і поривання свого героя, спонукає читача повною мірою усвідомити ті цінності, які лежали в основі буття Самчукового героя. Активна життєва соціальна позиція, що визначає передусім ставлення молодого людини до себе, свого місця і ролі в навколишньому світі і разом з тим визначає її світозмінюючу діяльність, згідно з теорією У.Самчука йде паралельно із віталізмом – життєвою силою, яку філософ Анрі Бергсон вважав головною силою в людині. Це сила, яка не дає знищити ділове, активне ставлення до життя. В романі “Ост” ми бачимо як “ця життєва сила впихає двох натаврованих ворогів режиму вже самим походженням куркульських синів на шлях кар’єри, яка веде їх на верховини совєтського адміністраційного ладу” [8, с. 339]. Ця віталістична сила, що наповнює Самчукового героя, містить прагнення і здатність “вижити за будь-яких умов, навіть ціною поступок

найвищим принципам...” [7, с. 31]. Проблему виживання в романі “Темнота” письменник зводить “до збереження хоч би суто біологічної субстанції, що може дати позитивні наслідки в далекому майбутньому” [7, с. 29].

За словами М. Жулинського, життя Самчукових героїв це “праця над собою, праця в собі, праця для інших, бо треба повсякчасно поставати супроти нових прийомів, форм та ідей, якими спекулюють окупанти в надії на історичну сліпоту селянства... Змістовність, доцільність і виражальність життя героїв Уласа Самчука зумовлена буттям України в духовному просторі людства. Цьому підпорядковані життя і боротьба самого Уласа Самчука” [5].

Отже, проблема особистості, яку розглядає Улас Самчук у своїй творчості, є досить актуальною для сучасної педагогіки, поскільки в своїй суті, поряд з іншими аспектами, містить формування позитивної Я-концепції, що є одним із завдань особистісно-орієнтовного підходу у процесі становлення нової генерації молоді.

У подальших дослідженнях проблеми національного виховання особистості в творах У. Самчука ми намагатимемось об’єктивно обґрунтувати і пов’язати питання мети життєдіяльності, свободи й відповідальності особистості та патріотичного виховання і розвитку національної самосвідомості. Плануємо узагальнити виховні аспекти творчості У. Самчука, визначити їхнє значення для розвитку і становлення особистості, роль та місце у навчально-виховному процесі.

1. *Андрійчук І.* Християнська мораль і позитивна Я-концепція практичного психолога // Наук. зап. Терноп. держ. педагог. ун-ту. Серія: Педагогіка. Тернопіль, 2001. №1.
2. *Безукладова Л.* Поняття духовності в Біблії та його екзегенетика /Формування основ християнської моралі в процесі духовного відродження України // Матер. III Міжнар. наук.-практ. конфер. Остріг, 1998.
3. *Бородица С.* Жанрова структура романів Уласа Самчука в контексті західноукраїнської романної прози 30-40-х р.р. XX ст. :Автореф. дис... канд. філолог. наук. К., 2000.
4. *Донцов Д.* Московська отрута . Спілка визволителів України. Торонто; Монреаль, 1955.
5. *Жулинський М.* “Я був повний Україною”// Літер. Україна, 1995, 30 березня.
6. *Костюк Г.* Образотворець “времени лютого” – У світі ідей і образів // Сучасність. 1983.

7. Пінчук С. Улас Самчук – найвидатніший прозаїк ХХ століття / Улас Самчук – видатний український письменник ХХ століття. Тернопіль; Кременець, 1994.
8. Тарнавський О. Традиція Кожом'яки (Дещо про органічні джерела й паралелі в творчості Уласа Самчука) // Слово. Зб. 1. Нью-Йорк, 1962.
9. Самчук У. Кулак. – Бібліотека "Самостійної Думки". – Printed in Romania, 1937.
10. Самчук У. Втеча від себе. – Накладом Товариства "Волинь". Вінніпег, 1982.
11. Самчук У. Волинь (трилогія). Частина 2. Війна і революція. Торонто, 1965-1969.
12. Самчук У. Волинь (трилогія). Частина 3. Батько і син. Торонто, 1969.

**ROLE OF THE POSITIVE SELF-CONCEPT IN PERSON'S
DEVELOPMENT (ON THE BASIS OF ULAS SAMCHUK'S WORKS)**

Nataliya Pryimas

*T.G.Shevchenko Regional Humanitarian-Pedagogical Institution of Kremenets'
Litseina Str., 1, UA Kremenets', Ukraine*

The paper considers the problem of personality formation and development as the main one of Ulas Samchuk's works. It analyses the way of author's interpreting the term of personality in link with the so-called theory of ideal personality. A particular focus is laid on the positive self-concept. The study on the basis of the author's heroes observes the development of a personality.

Key words: personality, belief, self-concept, self-esteem, optimism, values, self-realisation, development, education.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2003
Прийнята до друку 18.06.2003